

Laczkó András

„HALLGATOM A ZENÉT ÉS RAJZOLOK”

Beszélgetés Márk Tivadarral

Nem könnyű szórabírni Márk Tivadar Kossuth-díjas jelmeztervezőt. Családi, rokoni segítség kellett ahhoz, hogy a kérdésekre hajlandó legyen válaszolni. A beszélgetés Kaposváron kezdődött. A szöveg végleges változata a művész budapesti lakásában alakult ki.

- *Egy rövid pályakép megrajzolásakor sem tekinthetünk el a gyerekkortól.*

Itt ülünk a szőlőben, szépen süt a nap. A távolban látszik Pécs. Gyönyörű az idő. Én pedig egyre idősebb vagyok.

- *Kaposvár látszik ide...*

- Kaposvár? Igen. Ez már az öregség, mert kilencven év körüli vagyok, és ez a kor rányomja a bélyegét gondolataimra, cselekedeteimre. Még dolgozok ha felkérnek, ha valahol feladatot kapok. Negyvenhárom évig terveztem, rajzoltam. Most már nekem szórakozás a munka.

A gyermekkort, a családot ne hagyjuk el.

- Magyar református családnak vagyok a gyermeke. Húgommal, Edittel éltünk együtt. Kora gyermekkoromtól kezdve mindig érdekelt az öltözködés. Még arra is kapható voltam, hogy húgomnak és barátnőimnek a bábuit felöltöttem. Farsangkor például álarcosbált rendeztem a babáknak, s a ruhákat én állítottam össze. Kelméből, papírból, tollból ami akadt. Így szerepeltünk.

- *Tudható, hogy pontosan mikor kezdődött ez?*

- Nyolc éves koromban, azaz régen.

- *Nyolcvan évvel ezelőtt?*

igen. Viszonylag hamar, a tizes évek végén már tudtam a varrógépet kezelni. Ez nagy segítség volt nekem. S később, az érettségi után, igencsak hasznomra vált.

Hol érettségizett?

- Nekem két érettségim van. Nem azért, mert javítóvizsgát kellett tennem. Előbb a kereskedelmiben maturáltam, azután pedig a gimnáziumban. Pályám során mindkettőnek hasznát vettem. Várjunk csak! Már megint összekevertem valamit! Előbb a fasori evangélikus gimnáziumnak voltam a növendéke, majd a Thököly úti felsőkereskedelmibe jártam négy évig. Ahhoz, hogy rendes egyetemi polgárként beiratkozassak a bölcsészkar művészettörténet szakára, kellett a gimnáziumi érettségi. Egy év alatt felkészültem és a Mester utcában levizsgáztam. Az bántott egyedül, hogy matematikából nem adtak hármasnál jobbat.

- *Miért?*

- Nem a tanáron múlt, hanem rajtam. Még most is jobban tudok számítani, mint számolni.

- *Az egyetem következett?*

Nem, az Iparművészeti Főiskola, ahol hat évet leszolgáltam, elvégeztem a művészképzőt. Nagyszerű tanáraink voltak, kiválóan bántak az ifjúsággal. Akinél a diplomámat szereztem, alig volt idősebb nálam. Haranghy Jenő kitűnő grafikus és festőművész volt. Emlékeztetek arra, hogy a Műcsarnok tünpanonjába a mozaikképet is Ő tervezte. Nekünk azt mondta, csinálhatunk bármit akkor, ha az eredmény nem marad el. Gyorsan elibé pattantam, hogy én

kosztümökkel szeretnék foglalkozni. A főiskolának kiváló könyvtára volt, onnan és az Iparművészeti Múzeumból akár a legféltettebb könyveket is megkaphattam. Akkor már beszéltem németül, franciául és hollandul. A szövegeket követni tudtam, a rajzok magukért beszéltek.

- *A nyelveket hogyan tanulta?*

- A németet otthon. A franciát az iskolában, egy kedves idős tanárnőtől, aki egyik kollégámnak volt az édesanyja. Született francia, akitől Antole France nyelvét elsajátíthattam. Egy francia sofőr később megdicsérte kiejtésemet, mert én nem a párizsi szlenget beszéltem, hanem az irodalmi nyelvet. A proletárdiktatúra után nagy éhínség volt Magyarországon. Akkor a református egyház segítségével a húgommal együtt kijutottunk Hollandiába. Örök, életreszóló barátságot kötöttünk a Wernink-patrícius családdal. Az egyház segített minket Hollandiába. Deventerbe kerültünk egy üvegnagykereskedőhöz. Óriási raktárházuk volt. A család egy fiánál a húgom lakott, a másíknál én. Nem tudni, hogy miként, de máról holnapra ráncragadt a holland nyelv. Hosszú hónapokat töltöttünk ott. Júniusban kiutaztunk, szeptember végén, október elején jöttünk haza. Mindketten könnyedén letettük az ehhez szükséges magánvizsgákat. Hét magánvizsgánk volt egymás után. Megfizethetetlenül sok tapasztalatot, élményt szereztünk. A családi kontaktus azóta is fennáll. 1995 nyarán a család negyedik generációja volt a vendégünk a Balatonnál. Minden esküvőre, jubileumra meghívunk, s ha csak lehetséges, elutazunk, hiszen minket valódi családtagként tartanak számon.

- *Térjünk vissza a főiskolára!*

Diplomamunkám az volt, hogy tervezek a Liliomfinak jelmezeket. Két kolléganőmmel, Reck Irénkével és Lischeron Babával végeztünk ezen a szakon. Külön teremben dolgoztunk, hogy egymást ne zavarjuk. A tanárok egymásnak adták a kilincset, hogy ellenőrizték a munkát, olyanok is, akikhez semmi közöm nem volt. Később visszamondta nekem a pedellus, hogy megjegyzték: „Ez a jelölt megtáltosodott, nem győzi rajzolni a terveket.” Készíttem körülbelül száz tervet, míg a többiek talán negyvenet. Akkor ismertem föl, hogy nagy variációs készségem van egy stíluson belül. Nem fantazmagóriákat rajzoltam, hanem mindazt, amit megengedett a kor, a jellem, a figura. Kaptam még nyolcvan pengőt, és abból nekem kellett megvarratnom az egyik jelmezt úgy, hogy jó legyen rám. Én Liliomfit választottam. Édesanyám fűzőjét magamra tettem, s a jelmezben ott billegtem a tanárok előtt. Ezzel sikerült megnyernem az egyetlen fővárosi ösztöndíjat; hatszáz pengőt. Ebből vettem az első igazi télikabátot. Édesanyám özvegy volt, addig arra nem telt. Mikor leszolgáltam a katonaidőmet, akkor jött a „sétáló” időszak a fővárosban. Diplomával a zsebükben végzett főiskolások sétálgattak, nem tudtak elhelyezkedni. Magam is sokat sétáltam.

- *Ez az idő a harmincas évek eleje?*

Köszöntjük a májusban 90 esztendőes művészt.

Igen. Magam is jártam sok helyen. Egyiken például azt mondták, fölállítom azt a kislányt a helyéről, aki eddig hetven pengőt kapott, magának fizetek nyolcvanra. Ebbe természetesen nem mentem bele. Haranghy Jenő segített rajtam. Neki személyes ismerőse volt az Operaházban Tüdös Klára, aki a női részlegnek volt a főnöke. Szüksége volt rajzolóra, aki elképzéseit papírra viszi. Rajzaimat látták Oláh Gusztáv és Fülöp Zoltán, akik a díszleteket tervezték. Nyilván megnyerte a tetszésüket, mert javaslatukra ajánlatot kaptam, hogy irányítsam az Operaház férfi jelmeztárát. 1932-ben átvettem a munkát. Ráadásul segíthettem Oláh Gusztávnak vagy Fülöp Zoltánnak. Jelmeztárosként éreztem, hogy szükség van a kereskedelmi érettségire; költségvetést készíteni, munkabéreket nyilvántartani és elosztani. Ez nekem mind könnyen ment. A harmadik évben kis fizetésemből már annyira tellett, hogy előadás után elmenjünk vacsorázni a Vágner-sörözőbe (ott volt a mostani Jókai tér sarkán). Megettem a vacsorát és mellényzebből kifizettem. Nem úgy, mint manapság, amikor már otthon is alig mer enni az ember. Az egyik vacsoránál megkérdezte Oláh Gusztáv, mik az elképzéseim. Bevallottam neki, föl fogok mondani az Operának, mert a diplomámmal nem leszek örökké jelmeztáros, sokkal többre vágyom. Ha itt nem tudok gyökeret verni, akkor elmegyek Párizsba. S ha ott sem sikerül eredményt elérnem, akkor továbbindulok Hollywoodba. Majd csak akad nekem valami munka. Másnap gyorsan kineveztek jelmeztervezőnek. Vertem a fejemet a falba, hogy miért nem szoltam egy évvel korábban. Ezután a megbízásokat gyors egymásutánban kaptam. Mintha a jövő előrevetült volna; az első darab, amit önállóan terveztem, Muszorgszkijtól a Hovanscsina volt!

- *Ez melyik évben volt?*

Pontosan 1936-ban. Akkor mi magyarok kacérkodtunk az orosz kultúrával. Sokan nem sejtették, hogy mi következik majd, az a negyvenöt év, amit úgy lehet jellemezni, hogy a bunkók uralma. Jelmezterveimet akkor megtekintették: az igazgató, a karnagy, a főrendező, a rendezők, s mellettük az asztalos, a lakatosmester, a műszaki vezetők. Tisztelem én mindenkinek a munkáját, de mikért került a csizma az asztalra? Ezt is kibírtam. Az sem közömbös, hogy közben tiszter voltam Moszkvában, mint meghívott művész.

- *Beszél oroszul?*

Sajnos nem tanultam meg. Azt azonban sokszor mondtam Moszkvában: da és nyet. Ha megtanulom a nyelvet, akkor talán nem kapok annyi gorombaságot a fejemhez.

- *Átugrotta a háborús éveket...*

- Engem a legelső csoporttal behívtak. Ipolyságra vonultam be, tartalékos hadnagyként. Akkor az Operaházban már volt háromszáz beosztottam. Több részlegnek voltam a főnöke. Játszanunk végig kellett, mert a németek szívesen jártak színházba. Ezért Márkus Laci bácsi elment a térparancsonkságra és kérte a fölmentésemet. Az meg is érkezett Ipolyságra az ezredparancsnokhoz. Ő visszakiült. Mondván, hogy a második századnál nincs Márk Tivadar nevű tiszt. Közben ugyanis áthelyeztek a harmadik századhoz. Akkor ezt úgy hívták a „magyar királyi ész”. Eltelt egy pár hét. Megkerültem. Tartalékos hadnagyként áthelyeztek szolgálatra az Ope-

raházhoz. Gyorsan Pestre utaztam. Így nem kellett résztvennem a harcokban.

- *Bejöttek az oroszok...*

- Valóban. Az Operaházba is. Amikor újra elindult a munka, akkor kaptunk egy karéliei „parasztot”, aki kitüntetésként dolgozhatott nálunk. Ő volt Vajnonen. Hozta a feleségét is, aki hajdan a cári balett tagja volt. Vajnonen jól tudott bokázni, de semmiféle balett műveltsége nem volt (feleségének annál több). A Párizs lángjai bemutatóján dolgozott. Ahhoz sok ruha kell, van versailles-i jelenet, azután párizsi. Vajnonen fölment a ruhatárba és szedte ki egymás után az öltönyöket, hogy azokból majd jelmez lesz. Mi pedig mindet visszaloptuk, ami nekünk fontos volt. Az orosz balett egyetlen nagy erénye, hogy a klasszikus hagyományokat, lépéseket híven megőrizte. Olasz és francia koreográfusok (Petipa, Fokin) dolgoztak nálunk. Így ötvözni tudtuk a kettőt. Ez jött tett a mi balettünknek. Egyik munkám elvezérelt Chilébe. Ott a színházban mentem a folyosón a büfébe. Ott beszélgetett egy pesti kislány és egy japán balerina egy bolognai fiatalemberrel. Milyen nyelven? Magyarul, mert mindegyikük nálunk tanult, s dicsérték az itteni munkát.

- *Beszéljünk még a háborús évekről.*

- Minden romokban hevert, csak nyomorúság volt. Az Úri utca 12. szám alatt volt lakásom, óvóhely is tartozott hozzá. Onnan barlangokon keresztül akár Visegrádig elmehettünk volna. De el kellett jönnünk, mert engem a munkám Pesthez kötött, híd pedig nem volt. A színházban cudar élet volt. Az öltözőkben laktak, még a folyosókon is. Elkezdtünk dolgozni. A romokban heverő pesti színházak az Operaházról kértek kölcsön ruhákat. Lassan megindult a jelmezkészítés. Ekkor jött Vajnonen. Ha meglátott, örömmel üdvözölt. Mondta a magáét - oroszul. Egy szót sem értettem. Amikor lejárt a megbízása és hazautazott, a határon megkérdezték tőle, fizetéséből mit visz haza. Ő azt mondta mindent hazaküldött. Ezért ezt a bizalmi embert, aki kitüntetésből jöhetett Pestre, „kicsapták” Novoszibirszkbe. Találok vele később Moszkvában. Első kérdése az volt: „Miért nem beszél oroszul?” A válaszom: „S maga magyarul?” A novoszibirszki opera egyik tagja magyar volt. Vajnonen ezért gyűlölte, akadályozta hazatérését.

- *A nehéz éveket hogyan élte át?*

- Említettem, hogy jelmezterveimet sokan felülbírálták. S mindenkiből varrtunk ruhát, ami csak akadt. A legrosszabb anyagot is lehetett festeni. A szegénység találékonnyá teszi az embert. Megtörtént, hogy más gallérral vagy szegéllyel ugyanazt a jelmezt több darabban is szerepelt. A lényeg az volt, hogy a stíluson belül maradjunk. A színpadon azt valószínűleg meg, amit a zene mondott. Nem adtam soha más értelmet a darab erkölcsi tartalmának. Ezt Oláh Gusztáv nem engedte volna.

- *Miért kapott magas állami kitüntetést?*

- Mert Vajnonnek sok volt. Amikor Pestre érkezett, zakóján öt sorban „álltak” a kitüntetések. Állandóan csörgött, s azzal dicsekedett, hogy ez golyóbiztos. Ehhez képest nekem, a kollégájának, semmim sem volt. Hamar rám „akasztották” a Kossuth-díjat. Értéke akkor összesen tízezer forint volt.

- *Mire volt ez elég?*

-A nagynéném egy évig volt nyugdíj nélkül, a húgomnak másfél évig nem volt állása. Volt hová tenni. Ráadásul, hatezerért békekölcsönt kellett jegyezni. Később még na-

gyobb kitüntetéset kaptam, a munkaéremrend arany fokozatát, azért hétezer forintot adtak. A vényt eltettem, ma is megvan. A Kiváló művész címem is megvan. Viszont barátaim szeretete és megbecsülése sokkal többet ér ezeknél.

- *Merre járt a nagyvilágban?*

- Németország sok-sok operájában. Párizsban, Londonban, Skóciában. Mindehová a balett-társulatot kísértem el. Chilét már említettem. Szerepeltünk a melburne-i operában. S az olajháború után Kuvaitban.

- *Más művészeti ágakkal milyen kapcsolata volt?*

- Az irodalommal nem sok. Szabolcsi Bence könyvét, az Ezeréves muzsika kertjét én illusztráltam. Rendezőnk, Rékai András írt egy könyvet, Budavári gyertyák címmel, ahhoz kellett kezdenem, azokat én terveztem meg. Nemrég orvosi dísztalárt terveztem debreceni professzoroknak.

- *Kiktől gyűjtött műalkotásokat?*

- Pénztárcám véges volt és szegény. Anyai nagyapám művészi vénájú volt és magas állást töltött be a vasútnál, ünnepekre mindig kapott valami műalkotást. Ezeket mind megőriztem. Világhírű festményekről kézzel festett másolatokat szerzett. Például Van Cuyptól. Van egy eredeti holland festményem Gérard Lairessé-től. Értékes táblakép. Tanárom, Haranghy Jenő posztomusz tárlata után a család egy

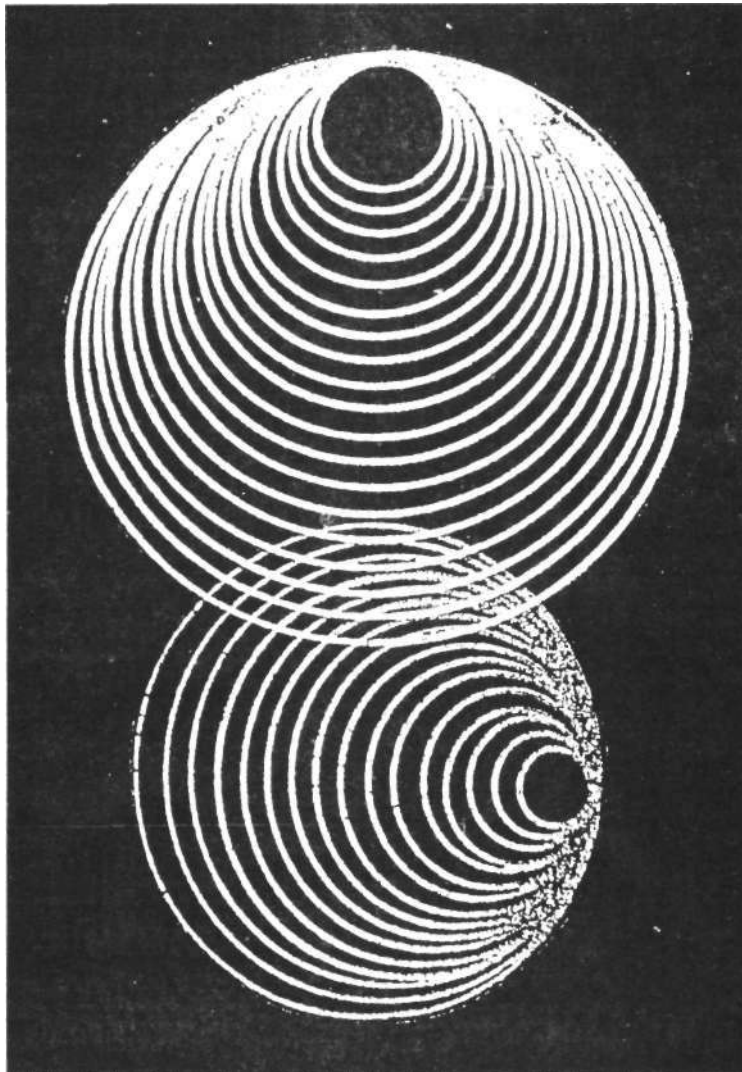
jelmeztervet adott nekem. Segítettem Haranghy Jenő könyvének megjelenítését.

Jelmeztervei hol találhatóak meg?

Nem én számoltam meg, hanem a Széchenyi Könyvtár színházi részlege, hogy hatezernél több tervet készítettem. Náluk van az összes. Bárki kikérheti. Egy-egy kötegből sok érdekesség tudható meg. Abban ott van a főrendezői megbeszélés, a szereposztás terve, a színlap, a költségvetés, néhol még szövegminta is akad. Keresztmetszetet ad a tervezésről és a megvalósulásról. A Seregi László által irányított Spartacus a lakásomon alakult ki. Sok helyen játszották, még Baalbekben is. Ott sétáltam a romok között, amikor jött egy katona és beküldött a színházi területre. Mert pár napja angol turistát támadtak meg a romok között. Visszafelé menve láttam az arabokat a bejárat előtt hattyúnyakú kancsóikkal.

- *Mikor ment nyugdíjba?*

- Elég régen. Némi sértődéssel, mert az akkor miniszter nem engedte, hogy meglegyen a negyvenöt év szolgálatom. Ennek ellenére elégedett vagyok. Sok szép munkám volt. Olykor manapság is dolgozok. Ha másként nem; hallgatom a zenét és rajzolok...

Máté Gyula grafikája